

KULTÚRA — EGY ORSÓ FONÁL

MIODRAG PAVLOVIĆ

Még az egyetlen élet feszítávságában mérve is tapasztalhatjuk, hogy vannak időszakok, amikor valami felépül, föltekercselődik, kifeszül, és olyanok, amelyekben a fonál meglazul, amikor az alapok lebegővé lesznek, a várfalak mállanak és leomlanak. E két ellentétes irányú mozgás a magánéletben is jelen van, s érzékeljük a közéletben, a „korunkat” jellemző eseményekben is. Az egész világra kiterjednek a meggyőződés, a lelkesedés, a bizalom és a vállalkozó kedv hullámai, aztán apályok keletkeznek, amikor a meggyőződés megváltoztatásának hangjai lesznek a leghangosabbak. A világtörténelem folyamatáról mint a fonál föltekercselődéséről és legöngyölödéséről beszélő régi alakzaton a világese-mények bizonyos ciklikusságát kell érteni. Szembesülünk ezzel az alakzattal akkor is, amikor valamely egyszerű modellen akarjuk áttekinteni a világ eseményeinek váltakozó értelmét.

A kétirányú mozgásvonal azonban nem mindig szimmetrikus is az adott módon. A feltekercselődés sokáig eltarthat, és határa van, a fonál feszülésének határa. Az orsó legöngyölödése gyorsan, úgyszólván pillanatok alatt megtörténhet. A legöngyölödés, úgy tűnik, határtalan; a fellazulás, a kioldódás egyenesen a végtelenbe és a semmibe torkollik. A föltekercselődő fonál feszülése viszont gyorsan a szakadás határpontjához érkezik, és ekkor minden mozgás leáll.

Mi történik a világ eseményeinek fonalaival, amikor azok valamely helyen legöngyölödnek, amikor lefutnak az orsóról? Egy másik orsó valahol magához köti őket, pörgetni kezdi, s befonja a maga forgásába és eseményeibe; ezáltal a fonál új tengelyre talál, amely körül az erővonalak összpontosulhatnak, s így a világ energiaszintje emelkedhet. Az orsó így új mezbe öltözött.

A legöngyölödésnek is megvan a szépsége és produktív oldala. A buddhisták és a taoisták sok fonalat lefejtettek abból a ruhából, amelybe a világ öltözni akart. A véleményváltoztatás, a fellazulás — csábító és édes hangon beszél. A szirének dalaikkal megkísérelték eltántorítani Odüsszeust a további erőfeszítéstől és kereséstől. Am Odüsszeusz kiköt-

tette magát az árbocrúdhhoz, szimbolikusan, mintha a világ eseményeinek a föltekercselt állapotát védené; hitet tett a fonál föltekercselése és a kín mellett, amellyel az általános fellazulás édességének ellenállhatunk. A másik oldalon felesége, Penelopé szötte így szöttest a végtelenségig, azt kívánva, hogy a szövés soha ne érjen véget.

Az indiai mítosznak az események mindkét irányvonalához bizalma van; egyfajta kozmikus fatalizmusal is fogadja mindkettőt. Siva a világ teremtője, legfőbb nászvendége, fölvilágosítója, aszkétája és megsemmisítője. Szentsége minden megjelenésekor egyformán szent. Visna, a nap istene, a nagy sárkány hasán alszik, miközben az előző korszak világai megsemmisülve merültek el a kozmikus óceánban. Visnát az örökkévalóság ébreszti fel, s ő egy göröngy földet hozva napvilágra a tengerfenékről hozzáfog egy új világ teremtéséhez. Mindkét indiai mítoszból kitetszik, hogy a világ újraszületésének bizonyossága jelen van a kozmikus fatalizmus mögöttésében.

A történelem legnagyobb alakjai képesek voltak arra, hogy megjelenésükkel szinte ugyanabban az időben egyszerre két dolgot érjenek el: hogy meggyorsítsák egy kultúra legöngyölődését, és hogy azonnali lendületbe hozzanak egy új tengelyt, amelyre egy új kultúra és az értékek új rendje tekercselődik föl.

A legöngyölítést leginkább kéjvágy és vér kíséri. Felismerhető és korszerű jelképe a meztelenség, a szépség. A szétदारabolttság, amiből többé semmit se lehet összeállítani. A lelkesedés, a világosság látomásának a hiánya. Az illúzió, hogy minden elrendezhető, és a rendezettségben — tartós lehet.

Vajon segít-e nekünk a régi bölcsek e látomásos metaforája a kultúr-történet ritmikus és ciklikus jelenségeinek megértésében? Lehetséges, hogy a kultúra valóban csak olyan jelek rendszereiből áll, amelyek a kommunikációs folyamat funkcionálását lehetővé teszik, s amelyek között csak váltások vannak, de nincsenek átváltozások, felemelkedések, válságok? Vagy pedig a kultúra a formák szerves fejlődése csupán, és ezért voltaképpen a biológia és az évszak ritmusait követi? A föltekercselődő és a legöngyölődő orsó modellje, első pillantásra, a mesterség, a celszerűség jelképe. Valójában inkább a gondolat metaforája, mint mítikus szimbólum. És ennyiben jobb, használhatóbb. Mert a mítosz nehezen vagy egyáltalán nem gondolhatja a történelmet. Ahogyan nem adhat modelleket sem a szervezeten világ megértéséhez. A világ történéseinek jelképévé lett orsó valamely érett civilizáció régi szellemi vívmánya.

Történelmi tény, hogy egy művelődési forma, akármilyen jónak vagy rossznak is tűnik, egy ideig hat, elragadtat, újratermeli magát, akadályokat győz le, teret hódít. Mintha kezdetben a kultúra a lelkesedés, a jelentés és megértés megkétszereződése lenne, a mély hozzáadódása a sekélyhez, a magasrendűnek az alacsonyhoz.

Aztán ugyanez a forma gyűlöletet vált ki, bomlást, a maga ellenmíto-

szát. Az értékek kitérnek, és különböző oldalakra menekülnek, minden lealacsonyodik és megromlik, még látható külön ráhatások nélkül is. Allergiát vált ki, ami nemrég még magasztos ideál volt. Egy mélyen beágyazódott antropológiai ritmus lehetne ez, amitől a kultúra felemelkedése és megsemmisülése függ. Ezt a ritmust azonban nem nevezném ciklikusnak, mert a „ciklikusság” a valamely korábban létező állapothoz való visszatérést is magába foglalja, s nem csupán szélesebb értelemben vett hasonlóság ismétlődését.

Valamely állam összeomlásának vagy egy korszak végének a prófétái mindig példás magyarázattal rendelkeznek: a közösség valami súlyos bűnt követett el, megszegte saját fogadalmait és ígéreteit. Am a kultúráknak ez a „halálos bűne” voltaképpen a maga értékeitől és eszményeitől való megigézcsttségének az elvesztése. A lélek elvarázsoltsága megszűnik, a tekintet zavaros lesz. Az analitikus szellem átmenetileg segíthet e váltságban. De a mitikus szarvas, amely szemének pillantásával teszi tisztává a zavaros vizet, egyedül jön, a maga időszámítása szerint és ismeretlen irányból.

Jövetelég az istenek, akik nem sugároznak már semmilyen fényt — az igazság istenei, a büntetések hosszú lajstromát olvassák.

DANYI Magdolna fordítása